

Romantiken

Skolklasser kommer ofta till Nationalmuseum för visningar av romantiken i konsten. Den här handledningen är ett alternativ till de lärare och elever som vill arbeta med temat på egen hand i museet eller klassrummet. För de som väljer att arbeta på egen hand i museet finns en karta som visar var i museet målningarna hänger. Materialet kan även användas för att för- eller efterarbeta en visning på temat.

Flera av strömningarna i romantiken är åter aktuella: det mörka i människan (bloggen Black Ascot är ett exempel), drömmar och väsen (vampyrer, varulvar och spöken i film, tv-serier som True Blood, Being Human och litteratur hos John Ajvide Lindqvist) samt besjälade landskap (se till exempel bilder från filmerna om Sagan om Ringen). Flera samtida konstnärer så som Jan Håfström, Karin Mamma Andersson och Ann Böttcher arbetar vidare med linjer som kan spåras tillbaka till romantiken. Arbetsbladets sista fråga uppmanar eleverna att reflektera kring detta.

Handledningen innehåller:

- kort introduktion om romantiken i bildkonsten
- fakta om bilderna för läraren
- ett arbetsblad med övningar
- en mapp med bilder utskrifts bara i A4. De kan även visas i klassrummet med hjälp av en projektor/kanon.

Vi har valt att illustrera romantiken i bildkonsten med hjälp av fem bilder som var och en representerar ett av följande teman: bilden av människan (porträtt), det sublimes landskapet, det besjälade landskapet, folksaga och myt, intresset för främmande platser och kulturer. Alla aspekter av romantiken täcks inte av dessa bilder, romantikens vurm för skräck finns till exempel inte med. Urvalet har begränsats utifrån vilka målningar som finns tillgängliga i Nationalmuseums egna samlingar. Vi har även tagit hänsyn till att materialet inte ska bli för stort och ohanterligt.

Materialet är sammanställt av Veronica Hejdelind, intendent med ansvar för skolverksamheten på Nationalmuseum. Om du har synpunkter på materialet skriv till e-post skola@nationalmuseum.se

Kort introduktion till romantiken i konsten

"/.../"painting is but another word for feeling" /.../ John Constable

"Målaren skall inte endast måla vad han ser framför sig, utan även vad han ser inom sig. Ser han dock inget inom sig bör han även avstå från att måla vad han ser framför sig." Caspar David Friedrich

Romantikens idéer genomsyrade västerländskt tänkande och skapande från slutet av 1700-talet till mitten av 1800-talet.

Romantikens viktigaste drag kan sammanfattas enligt följande:

- betonar känslan på bekostnad av förnuftet
- intresserar sig för det främmande och exotiska och för historien, i synnerhet det egna landets
- är den moderna nationalismens grogrund
- värderade originalitet, gav uttryck för individuell känsla, subjektivitet
- ser konstnären som en fritt skapande ande, med dyrkan av geniet som konsekvens

Till skillnad från litteraturen är romantiken inom bildkonsten snarare en strömning än en epok. Den har ingen egen kontinuitet. **De centrala linjerna är:**

- en starkt subjektiv gestaltning av dramatiska, ofta samtidshistoriska, skeenden
- ett intresse för litterära motiv (särskilt nationella myter, folksagor, sägner etc.)
- landskapsmåleriet används för att uttrycka känslor och natursyn
- vardagliga realistiska motiv så som idylliska vardagsskildringar och porträtt

Porträtt

Människor har i alla tider uttryckt sin identitet och ställning i samhället genom kropp, kläder och smink. I porträtt kan vi studera hur olika människor ville uppfattas enligt sin tids ideal, trender och normer. Eleverna uppmanas att jämföra två porträtt, ett från mitten av 1700-talet (upplysningen) och ett från slutet av samma århundrade (romantiken). I porträttkonsten märks ett tydligt brott mellan upplysningen och romantiken i kläder, frisyrier och val av miljö. Under romantiken flyttar de avporträtterade ut från salongerna till naturen. Porträttkonstnärerna väljer parker eller stormig havskust som bakgrund beroende på hur modellen vill framstå. Böcker, konstsamlingar och jordglober får stå tillbaka för ett känsloladdat landskap. I jämförelsen mellan två epoker blir detta tydligt.

Fakta om

Jaques-André-Joseph Aved, fransk, (1702–1766)
Porträtt av Greve Carl-Gustav Tessin, 1740

I det här porträttet möter vi en av huvudpersonerna i det svenska kulturlivet och politiken vid mitten av 1700-talet, Carl-Gustav Tessin. Han var diplomat och stor konstsamlare och son till slottsarkitekten och stadsplaneraren Nicodemus Tessin d.y.

Han är avbildad i ett bibliotek i en avslappnad pose, med blicken bortvänd. På skrivbordet ligger hans skrivdon, några mynt och medaljer samt en bok. Invid gåspennan står en bordsskulptur. Till höger längst fram i bild står en jordglob. I handen håller han ett grafiskt blad som vi endast kan se överkanten av.

Ett porträtt berättar alltid något om den avbildade och tiden han eller hon levde i. Biblioteket signalerar naturligtvis kunskap. Skrivbordet och föremålen där kan associeras med arbete men också med nöje och personliga intressen. Tessin var en stor samlare av framför allt måleri, teckningar och grafiska blad, men även mynt, medaljer och skulptur. Jordgloben kan antyda intresse för resor och upptäckter.

Med det för tiden moderiktiga klädvalet understryks hans samhällsposition och rikedom. Detta är långt ifrån vår egen tids ögonblicksbilder. Alla detaljer är noga uttänkta. Han framstår i enlighet med tidens ideal som en upplyst människa.

Tessin beställde själv porträttet av en av tidens mest populära porträttkonstnärer: Jacques-André-Joseph Aved. Det målades i Paris där Tessin befann sig på diplomatiskt uppdrag 1739–41.

Fakta om

Carl Fredrik von Breda, svensk, (1759–1818)
Konstnärens far, Lucas von Breda, 1797

Lucas von Breda, konstnärens far, är avporträtterad i ett blåsigt kustlandskap. Vinden tvingar Lucas att ta hjälp av sin promenadkäpp för att hatten inte ska blåsa iväg. Den lyfta käppen kan även tolkas som en hälsning mot betraktaren. Han har virat capen runt sig för att stå emot kylan. Von Breda bär kläder i dova, mörka färger som står i kontrast till den vita kragen och halskråset. Landskapet, vinden och de mörka molnen skapar en ganska dramatisk stämning.

Skillnaden mellan porträttet av Tessin och detta är slående. Här finns inga föremål som avslöjar Lucas von Bredas intressen eller arbetsuppgifter. Istället används naturen som stämningsskapare och kuliss. Människa och natur kompletterar varandra. Intresset för individen är större än samhällsroll och status.

Carl Fredrik von Breda studerade 1887–96 för den engelske porträttmålaren Joshua Reynolds i London. På verkad av sin lärare placerade han gärna sina modeller i det fria. Väl hemkommen därifrån etablerade han sig i Stockholm och blev en av sin tids främsta porträttmålare.

Landskap – känslor, gudomligt liv och folktro

Länge dominerades det europeiska landskapsmåleriet av konstnären Claude Lorrains (1660–1682) idealiserade fantasilandskap med mjuka kullar, cypresser och ruiner som förde tankarna till Italien. Romantikernas tankar om den besjälade, gudomliga naturen och tidens vurm för det nationellt särpräglade bidrog till utvecklingen av landskapsmåleriet under 1800-talet. Under romantiken skildras naturen ofta verklighetstroget in i minsta detalj, men konstnären har sällan målat av ett riktigt, levande landskap. Motiven är påhittade, ett hopplöck av intressanta granar, stenar, vattenfall och stup som han har samlat i skisser, studier och, senare, fotografier. Målsättningen var att skapa landskapsbilder som förmedlade en känsla och en särskild slags naturupplevelse; den sublima. *I övningar uppmuntras eleverna att se och reflektera kring landskapsmåleriet i förhållande till romantikens idévärld. Målningarna är valda för att ge olika perspektiv på hur naturen användes för att förmedla tankar om det sublima, den besjälade naturen och naturväsen i folktro.*

Fakta om

Marcus Larson, svensk, (1825–1864)
Vattenfall i Småland, 1856

Mörka moln drar fram över himlen. Vinden viner genom trädkronorna och forsens vatten vräker fram över stenar och utskjutande klippblock. Inga levande varelser syns till men deras existens antyds – i stigar, fäbodrar och genom den lilla byns solbelysta klockstapel i bakgrunden till höger. Men i det här landskapet är människans tillvaro definitivt underordnad naturens starka krafter.

Detaljerna i målningen är minutiöst och verklighetstroget skildrade – titta till exempel på stenarna med mossor, lavar och sprickbildningar eller det tunna gräset målat strå för strå. Om man bara ser till hur målningen är gjord är detta utan tvekan en realistisk målning. Men hur uppfattar vi den om vi tittar på helheten?

Är inte det gyllene ljuset lite väl gyllene för att vara Småland – vilket titeln ju anger att det ska vara? Och verkar inte forsens brus, molnens flykt och de vindpinade träden lite väl dramatiska för att vi ska se det som ett utsnitt ur verkligheten?

Marcus Larson målade bilden i en ateljé i Paris på 1850-talet, långt från småländska skogar. Hans huvudsyfte var att skapa en målning som skulle förmedla en känsla av det sublima till betraktaren. Han använde sig av fotografier, egna naturstudier och nya industritillverkade kadmium- och kromfärger för att uppnå de effekter han sökte. Larsson var starkt influerad av romantikens idéer om landskapsmåleriets syfte och innehåll som han mött under sin studietid vid akademien i Düsseldorf. Larsons målning är sublim i sitt sätt att visa vildmarkens naturkrafter inför vilka människans bräcklighet blir så uppenbar. *Småländskt vattenfall* visar naturens storslagenhet som både fascinerar och kan verka hotfull, helt enligt romantikens ideal.

Fakta om

August Malmström, svensk (1829–1901)
Älvalek, 1866

Månen lyser upp ett stilla landskap där en å långsamt flyter fram. Träd avtecknar sig som mörka siluetter mot himlen. Hand i hand sveper älvor som en tunn slöja genom landskapet. Deras rörelser liknar en ringdans. En älva kysser vattenytan eller speglar sig i den. Hon har, som de andra, långt fladdrande hår som pryds av en krans.

August Malmström målade *Älvalek* år 1866. Folksagomotiv var inte särskilt vanliga i svensk konst vid den tiden. I Sverige hade konstnären Nils Johan Blommér femton år tidigare skildrat motivet i målningen *Ängsälvor*. I Blommérs målning syns älvornas kroppar och ansiktsdrag tydligt. I *Älvalek* är älvorna mer otydliga, vilket ger motivet en slags tvetydighet. Antingen ser man, som en samtida kritiker påpekade, morgondimman över landskapet som en älvalek eller så uppfattar man älvornas lek som morgondimma.

Om man väljer att i första hand se morgondimman, kan älvorna förklaras som dimmornas rörelse. Målningen kan då beskrivas som en romantisk landskapsskildring, där naturen framställs som besjälad (som om den har ett eget liv eller en egen själ). Ser man istället älvornas lek som huvudmotiv kan målningen beskrivas som en skildring av sagoväsen.

Enligt svensk folktro lever älvor i naturen och syns ofta dansande på kullar, gravhögar, berg och skogar. Man skulle akta sig för älvor då de gjorde människor sjuka. Ordet älvalek används idag inom jakt som benämning på den cirkelrunda stig som trampas upp runt en sten eller buske av brunstiga råbockar. Dessa ringar har i folktro förknippats med älvor. Intresset för folksagor och folklig mytologi låg i tiden. Älvalek spreds genom bearbetningar och reproduktioner i tidskrifter och som illustrationer till dikter av bland andra Viktor Rydberg. Malmströms målning blev tillsammans med Blommérs viktig för hur andra konstnärer skildrade motivet med dansande älvor.

Fakta om

Nils Johan Olsson Blommér, svensk (1816–1853)
Näcken och Ägirs döttrar

Konstnären Nils Blommér var mycket påverkad av romantikens tankar och idéer. Han trodde att naturen hade en inneboende själ, som symboliserades av väsen och mytiska sagogestalter.

I målningen *Näcken och Ägirs döttrar* skildrar Blommér två naturväsen från folk- och asatro; Näcken och Ägirs döttrar. Ägir var en havsjätte som personifierade havet i fornnordisk mytologi. Tillsammans med sin fru Ran hade han nio döttrar, havsvågorna. Här förs de bort av Näcken, ett ensamväsen som kom i kontakt med människor via vatten. Han uppfattades som farlig, dels genom att man trodde att han ville dränka människor, dels som spridare av sjukdomar. Näcken är även ett musikaliskt väsen; han kan uppträda som spelman men också lära ut konsten att spela fiol till människor.

I detta sammanhang fungerar målningen som ett exempel på hur folksagor och asatro blev populära motiv. Götiska förbundet, som bildades 1811, i Stockholm, spelade en viktig roll i detta.

Fakta om

Egron Lundgren, svensk, (1815–1875)
Neapolitanska fruktförsäljare

Under romantiken ökar européernas intresse för platser och kulturer som de upplever som *främmande* och *exotiska*. Särskilt skildringar av orienten (så som motiv av harem, lejonjakter och gatuliv) blev populära. Dessa så kallade genrebilder utgick ofta från stereotypa föreställningar vilka i flera fall gör sig gällande än idag. Detta gäller i hög grad även de genrebilder som nordiska konstnärer målade när de besökte södra Italien i mitten av 1800-talet. Målningarna visar ett alltid soligt, ruintäckt söndags-Italien befolkat av folkliga typer i traditionella dräkter.

Egron Lundgren befann sig under flera år av sin karriär på resande fot. Han besökte Italien, Spanien och slutligen England, varifrån han företog resor till Indien och Egypten. Hösten 1841 reste han till Rom där han under några år levde och arbetade tillsammans med andra skandinaviska konstnärer.